

Muşkara'dan Nevşehir'e 290. Yıl

II. ULUSLARARASI NEVŞEHİR TARİH VE KÜLTÜR SEMPOZYUMU

TARİH | KÜLTÜR | ÇEVRE | TURİZM | SAĞLIK | EKONOMİ | İNANÇ | EĞİTİM

BİLDİRİ METİNLERİ

2-5-4 Mayıs 2016

ntks.nevsehir.edu.tr
ntks@nevsehir.edu.tr

AD

“MUŞKARADAN NEVŞEHİR’E”

**II. ULUSLARARASI
NEVŞEHİR TARİH VE KÜLTÜR SEMPOZYUMU
(2-3-4 Mayıs 2016)**

“Tarih | Kültür | Çevre | Turizm | Sağlık | Ekonomi | İnanç | Eğitim”

BİLDİRİ METİNLERİ

ntks.nevsehir.edu.tr
ntks@nevsehir.edu.tr

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdilbaet MAMASIDIKOV	Prof. Dr. Taşbolot SADIKOV	Yrd. Doç. Dr. Besim Tolga UYAR
Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR	Doç. Dr. Adem ÖGER	Yrd. Doç. Dr. Derya EVGİN
Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL	Doç. Dr. Ahmet OĞUZ	Yrd. Doç. Dr. Duygu EREN
Prof. Dr. Alena ČATOVIĆ	Doç. Dr. Ali KOZAN	Yrd. Doç. Dr. Erkan HİRİK
Prof. Dr. Ali AKTAN	Doç. Dr. Alper ARSLAN	Yrd. Doç. Dr. Filiz M. ERDEM UÇAR
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN	Doç. Dr. Anvar COLDOŞBAYEV	Yrd. Doç. Dr. Fulya AYDIN TEMEL
Prof. Dr. Birsnel KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	Doç. Dr. Ayla ÜNSAL	Yrd. Doç. Dr. Gamze MUZ
Prof. Dr. Čazim HADZİMEJLIĆ	Doç. Dr. Bayram DEVİREN	Yrd. Doç. Dr. Gökhan SEÇME
Prof. Dr. Cenişbek DUYŞEYEV	Doç. Dr. Dündar YENER	Yrd. Doç. Dr. Görkem BİRİNCİ
Prof. Dr. David J. GOA	Doç. Dr. Ebru GÜNEREN	Yrd. Doç. Dr. Gülser OĞUZ
Prof. Dr. Davut KILIÇ	Doç. Dr. Elmira HURİBAYEVA	Yrd. Doç. Dr. Hakan YALAP
Prof. Dr. Elmira MURADALİYEVA	Doç. Dr. Emin ÖZDEMİR	Yrd. Doç. Dr. Handan YILDIZHAN
Prof. Dr. E. Ümit SEVIĞ	Doç. Dr. Ersan ERSOY	Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL	Doç. Dr. Fulya ÖZTAŞ	Yrd. Doç. Dr. Hasan YAVUZER
Prof. Dr. Filiz KILIÇ	Doç. Dr. Gökçalp Özmen GÜLER	Yrd. Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN
Prof. Dr. Hanife ÖZBAY	Doç. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Yrd. Doç. Dr. Hatice DOĞAN
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR	Doç. Dr. Hüseyin GÖNEL	Yrd. Doç. Dr. Hulusi YILMAZ
Prof. Dr. Havva SELÇUK	Doç. Dr. İbrahim YILMAZ	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin CÜCE
Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ	Doç. Dr. Korhan KARACAOĞLU	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ
Prof. Dr. İbrahim DİLEK	Doç. Dr. Lütfi BUYRUK	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARAÇ
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN	Doç. Dr. Maria KOÇKORBAYEVA	Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN
Prof. Dr. Ljijana MARKOVIĆ	Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU	Yrd. Doç. Dr. İbrahim İLHAN
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ	Yrd. Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Doç. Dr. Meral BAYAT	Yrd. Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM	Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE	Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI	Doç. Dr. Murat Mustafa ÖNTUĞ	Yrd. Doç. Dr. Mehmet HAZAR
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER	Doç. Dr. Mustafa IŞIK	Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYGANA
Prof. Dr. Meliha ATALAY	Doç. Dr. Neşe YALÇIN	Yrd. Doç. Dr. Mesut GÜN
Prof. Dr. Metin EKİCİ	Doç. Dr. Nursavle AYTBAYEVA	Yrd. Doç. Dr. Murat AKTAN
Prof. Dr. Mustafa Arslan	Doç. Dr. Özgür K. AYDEMİR	Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENGÜL
Prof. Dr. Mustafa KESKİN	Doç. Dr. Pınar ÜLGEN	Yrd. Doç. Dr. Neşe HARBALIOĞLU
Prof. Dr. Mustafa Servet AKPOLAT	Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK	Yrd. Doç. Dr. Pakize ARIKAN SANDIKCIOĞLU
Prof. Dr. Mürüvvet BAŞER	Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ	Yrd. Doç. Dr. Seçil HİRİK
Prof. Dr. Nimet KARATAŞ	Doç. Dr. Şahlan ÖZTÜRK	Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN
Prof. Dr. Numan ALUÇ	Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL	Yrd. Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT
Prof. Dr. Orhan DOĞAN	Doç. Dr. Turgut TOK	Yrd. Doç. Dr. Şefika Dilek GÜVEN
Prof. Dr. Özen TOK	Doç. Dr. Zübeyde KUMBIÇAK	Yrd. Doç. Dr. Tayfun CAYMAZ
Prof. Dr. Paul CHAO	Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZDAĞ	Yrd. Doç. Dr. Tekin TUNCER
Prof. Dr. Remzi KILIÇ	Yrd. Doç. Dr. A. Burak KAHRAMAN	Yrd. Doç. Dr. Telli KORKMAZ
Prof. Dr. Sabina BAKŞIĆ	Yrd. Doç. Dr. Ahmet DOĞAN	Yrd. Doç. Dr. Tuğrul BALABAN
Prof. Dr. Sahavet GÜRDAL	Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK	Yrd. Doç. Dr. Turan AÇIK
Prof. Dr. Satıbaldı OMURZAKOV	Yrd. Doç. Dr. Aynur KIZILIRMAK	Yrd. Doç. Dr. Ünal ZAL
Prof. Dr. Sultan TAŞÇI	Yrd. Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Yrd. Doç. Dr. Volkan KARAGÖZLÜ
Prof. Dr. Süleyman DEMİRCİ	Yrd. Doç. Dr. Bakhtygul KULAMSHAEVA	Yrd. Doç. Dr. Yağın KAMIŞ
Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA	Yrd. Doç. Dr. Barış ÇİFTÇİ	Yrd. Doç. Dr. Zehra IŞIK ÇALIŞKAN

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

BİR OSMANLI - CUMHURİYET ENTELEKTÜELİ: EDİP ALİ BAKI 1

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE FARKINDALIKLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ (NEVŞEHİR ÖRNEĞİ)..... 9

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA NEVŞEHİR'DE GAYRİMÜSLİMLERİN KİLİSE VE OKUL AÇMA FAALİYETLERİ 37

Arş. Gör. Ahmet UĞUR

NEVŞEHİRLİ ÇELEBİ-ZÂDE MEHMED EFENDİ VE İLMÜ'L-ME'ÂNÎ İSİMLİ ESERİ 47

Yrd. Doç. Dr. Ali CANÇELİK

MENÂKİBÜ'L-KUDSİYYE'DE İNSAN, TOPLUM VE MEKÂN ALGISI 57

Okutman Ali ÇAKIRBAŞ

MÜNİP HAYRİ ÜRGÜPLÜ: SİYASİ FAALİYETLERİ VE ESERLERİ 78

Doç. Dr. Ali KOZAN

BEKTAŞİLİĞİN PÎR-İ SÂNÎSİ: BALIM SULTAN 93

Arş. Gör. Dr. Alper ALTIN

NEVŞEHİR-ÜRGÜP'E BAĞLI MUSTAFAPAŞA (SİNASOS) KASABASINDA YER ALAN TARİHİ CAMİLER..... 104

Yrd. Doç. Dr. Aysel KEKİLLİOĞLU, Ebru KUNDURACI

NEVŞEHİR İLİ VE ÇEVRESİ BOMBUS TERRESTRIS (LİNNAEUS, 1758) (INSECTA: HYMENOPTERA:APIDAE) TÜRÜNÜN POLİNASYON BİYOMORFOMOLOJİSİ VE EKOLOJİSİ ÜZERİNE ÖN ARAŞTIRMA 122

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA NEVŞEHİR'DE GAYRİMÜSLİMLERİN KİLİSE VE OKUL AÇMA FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
ahmetoguz@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat özellikle de Islahat Fermanı'nın ilanıyla gayri Müslim Osmanlı teb'asının farklı bir kimlik oluşturma yönündeki faaliyetleri artmıştır. Din ve eğitim üzerinden yürütülen farklı kimlik mücadelesi kilise açarak ve okul yaparak kendisini göstermiştir. Demokratik hak ve insani ihtiyaçlar olarak son derece de masum gösterilen bu faaliyetler batılı ülkelerce de desteklenmiştir. Tanzimat'ın prensip olarak getirmek istediği bu ilkeler Osmanlı Devleti'nde eşitlik esasına dayalı hakça yaşamak isteği Müslüman Osmanlı halkının zararına olarak gelişmiştir. İncelediğimiz dönemde ülke çapında gayri Müslimlerin anılan çalışmaları etkin kimlik kazanma ve ayrışma faaliyetlerini artmıştır. Bu faaliyetler Balkanlar, Lübnan ve Suriye gibi gayri Müslim unsurların yoğun olduğu yerlerde başlamış giderek ana kütle diye tabir edebileceğimiz Anadolu'da da yüzyılın sonuna doğru bu cereyanlar artmıştır.

Orta Anadolu'da Kayseri, Yozgat ve Sivas gibi şehirlerde olduğu gibi Konya vilayetinde de gayri Müslimler bulunmaktadır. Konya vilayetinin Niğde sancağına bağlı Nevşehir kazasında da toplam nüfusun hemen hemen üçte biri oranında Rum ve Ermeni milletinden Osmanlı tabası Katolik ve Ortodoks mezhebine mensup olarak yaşamaktaydılar. Bu oran içinde Rumlar ve az miktarda da Ermeniler vardır. Aynı dönemde Nevşehir'den ayrı olarak Niğde'ye bağlı Ürgüp kazasında ise sayı Nevşehir'den az olmakla beraber altıda biri oranında yine Rum ve az miktarda da Ermeni mevcuttur. Arapsun/Gülşehir kazası da etnik kimlik olarak Nevşehir'le benzer nüfus yapısına sahiptir.

Bu nüfusun aktivitesine baktığımız zaman ise Ermeniler nüfuslarındaki azlıktan dolayı olmalı sınırlı olmak üzere daha çok Rumlar'ın Nevşehir ve çevresinde kilise açmak ya da tamir etmek, bunun yanında okullar açma konusunda Müslüman nüfusa nispetle oldukça istekli davrandıkları görülmektedir. Bu durum Müslümanlarla Rumlar arasında zaman zaman gerginliklerin oluşmasına da sebep olmuştur. Hatta konu İstanbul'a intikal etmiş, Nevşehir'de yapılan Rum kiliselerine dokunulmaması hususunda H. 1265/M. 1849 tarihinde İstanbul Rum patrikliğinin padişah nezdinde girişimleri olmuştur. Yine Rumların H. 1315/M. 1898 tarihinde Nevşehir'de okul açmak ve yapılan okullarına yardım yapmak amacıyla Beyoğlu 'Odeon Tiyatrosu'nda sergiledikleri oyundan elde ettikleri parayı Nevşehir'e gönderdikleri bilinmektedir.

Sonuç olarak Nevşehir'de de gayri Müslim Osmanlı vatandaşları ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi ayrı bir kimlik oluşturma gayreti içinde

olmuşlardır. Bunun vasıtası olarak da kendi ırk ve dindaşları arasında milli kimlik bilinci artırmak amacıyla kanaatimizce kiliseleri ve okullarını vasıta olarak kullanmışlardır.

Anahtar kelimeler; Osmanlı Devleti, Rum, Ermeni, kilise, okul

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yakınçağın önemli olaylarından birisini Tanzimat Fermanının ilanı olarak görmek gerekmektedir. Zira Osmanlı tarihini sosyal, dini, kurumsal ve benzeri pek çok konuda anılan fermanın ilanından sonra kendinden sonraki olayların seyrini etkilemiştir. Kuruluştan itibaren devletin üslendiği görev yani İslam dininin hükümleri, Türk töresi ve bunlara ters düşmeyen içtihadattan alan uygulamaların yerini batıdan alınan kanunlar doldurmaya başlamıştır. Tabii ki batıdan alınan kanunlar alındığı ile kalmamaktadır. Batı medeniyetinin kendi dinamiklerine göre ürettiği kanunlar kendi müesseselerini, kişilerini ve uygulama alanlarını kısaca kendi hayat alanını oluşturmaktadır. İşte Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat, batı medeniyetinin doğu medeniyetine üstünlüğünü kabul ettirdiği zamanın başlangıcı olarak görülmektedir. İmparatorluğun hâkim unsuru olan Müslüman Türk halkı gayri Müslim Osmanlı halkıyla kanunlar önünde eşit sayılacak olması, iki dinin ana omurgasını oluşturan Müslümanlarla Hıristiyanları biri birinden kanunlar çerçevesinde devlet önünde de ayırmıştır. Müslümanlar Tanzimat Fermanı'ndan önce kendi dininden olmayan unsurları korumaları altına alarak İslâm'ın gereklerinden birini yaptıklarını düşünüyorlardı. İmparatorluğun Müslüman kamuoyuna göre, Tanzimat'tan sonra Müslümanların Hıristiyanlar için yaptıkları fedakârlıkları göz ardı edilebilirdi. Ancak eşit olmak, hatta batılı devletlerin gayri Müslimleri kendi çıkarları için kullanmaları ve onlardan bu yönde faydalanmaları hukuk önünde eşitliği gayri Müslimler lehine bozmuştu(Bozkurt 1996: 50). İşin daha ötesi kanunlar önünde bozulan bu denge fiiliyatta çok daha keskin çizgilerle ortaya çıkmıştır. İşte bundan dolayı Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunda dinler arası ayrışmalar başlamıştır. Bu ayrışma zaman içinde dini sınırları geride bırakarak, milliyet ve mikro milliyetçiliğin tırmanmasıyla da zaman içinde kanlı çatışmalara dönüşmüştür.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra ilan edilen Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'yla oluşturulan çizgiyi derinleştirdi. Toplumsal ayrışmalara ve ardından gelen dinsel, mezhepsel, sosyal, etnik ve benzeri her türlü ayrışma kapılarını aralamakta ise bu sürece kuvvetli bir ivme kazandı. 1856 Paris Anlaşmasının Avrupalı devletlere

tanıdığı Osmanlı tebaası gayri Müslimlerin haklarını korumaları sebebiyle iyi niyetle çıkarılan ve Osmanlı toplum düzenini sağlamayı amaçlayan kanunlar da tatbik edilememiştir. İstanbul'da bulunan Avrupa devletlerinin konsolosları, Osmanlı Devletinin iç işlerine geldiği ölçüde karışıyordu. Avrupa'da ortaya çıkan ve tüm kıtaya yayılan 1848 ihtilalleri Osmanlı'nın Hıristiyan unsurları arasındaki ayrılık ateşini körüklemişti(Karal 2000: 13). Bu ateşin etkisinde kalan bu guruplar, Yunanistan örneğindeki gibi Batılı devletlerden yardım alarak yeni devletler kurabileceklerine dair güçlü ipuçları yakalamışlardı.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız yaklaşık elli yıllık süreç içinde önce Müslümanlarla gayri Müslimler daha sonra da Türklerle diğer tüm unsurlar zaman içinde düşük yoğunluktan başlayarak devletin yıkılışına doğru kuvvetli çatışmalar içerisine girmişlerdir. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren tüm unsurlara etkin bir koruma sağlayan Osmanlı Türk şemsiyesi eski gücünü kaybedince bu gücün yerini almaya başlayan diğer unsurlar yüz yıllara yayılan Türk barışını bozmuşlar, kendileri de yerine hiçbir şey ikame edememiştir. Bu şemsiyenin altında kalan pek çok millet, savaşlar, göçler ve bunların getirdiği ölümlerle uzun yıllar pençeleşmişlerdir. Anadolu'da sakin yaşayan Rumlar ve Ermeniler de bu unsurun bir parçası olarak yukarıda anlatılmaya çalışılan sürece dâhil olmuşlardır.

İmparatorluğun bu genel havası içinde Nevşehir Rum ve Ermenileri de yaklaşık olarak elli yılı aşkın devam eden bu sürecin dışında kalamamışlardır. Yüz yıllardır birlikte yaşadıkları Türklerle çatışma içine girmişlerdir. Bu çatışma hemen olmamış zamanın döngüsüne uygun olarak yavaş yavaş oluşmuştur. Bu oluşumun ilk basamaklarını kimlik kazanma ve bilinçlenme süreci meydana getirmiştir. Bu bilinçlenme kiliselerde din adı altında okullarda ise eğitim adı altında yapılan faaliyetler katlanarak devam etmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile beraber tüm ülke çapında olduğu gibi Nevşehir ve çevresinde de Rumlar ve Ermeniler önce kimlik kazanma mücadelesine başlamışlar, kendi milletleri arasında bu dayanışma kuvvetlendikçe de silahlanma yarışına gitmişlerdir. Şimdi Nevşehir'de incelenecek olan Rumlar ve Ermeniler'in kilise açma, okul yaptırma faaliyetlerini Tanzimat Fermanının öncesi ve sonrası olarak incelemeye çalışacağız. Nevşehir'de Rumlar çoğunlukta olduğu için öncelikle Rumlar ele alınacaktır.

İncelediğimiz tarihi dönem içerisinde yapılan faaliyetler kilise açma ya da tamir etme, okul açma gibi faaliyetlerle sınırlı kalmamıştır. İslahat Fermanı'ndan sonra Batılı devletlerin korumasını da sağlayan azınlıklar, ekonomik gücü de ele almışlar ve bu

güçlerini silahlanmaya yöneltmişlerdir. İncelediğimiz Nevşehir’de daha genel olarak ele alırsak Orta Anadolu’da Rumlar ve Ermeniler büyük bir silahlanma içerisine girmişlerdir. Rumlar Yunan taraftarı bir siyaset izlerken, Ermeniler büyük Ermenistan hayaliyle Türklere saldırmaktan çekinmemişlerdir.

Nevşehir’de gayri Müslim nüfus itibariyle Rumlar çoğunluk olması dolayısıyla anılan fermanın yaklaşık elli yıl önce Rumların kilise ve okullaşma faaliyetleri Türklerin benzer çalışmalarıyla kıyaslanmıştır. Tanzimat Fermanı sonrasında da Rumlar ve Ermenilerin kilise ve okullaşma faaliyetlerinin ardından silahlanma yarışları da ele alınmıştır.

TANZİMAT FERMANI’NDAN ÖNCE NEVŞEHİR’DE RUMLAR’IN FAALİYETLERİ

Tanzimat Fermanı’nın ilanını başlangıç olarak alınırsa Tanzimat Fermanı’ndan önce Nevşehir’de yapılan ve tamir edilen camiler H. 1164/m. 1750 tarihinden itibaren ele alınacaktır. Bu tarihten Tanzimat’tan harf inkılâbının yapıldığı döneme kadar seksen dokuz yıl ve 1839 tarihinden seksen dokuz yıl geriye gidilerek ele alınmıştır. Dolayısıyla 178 yıllık bir süreçteki değişim ele alınmıştır. Bu incelenen dönemde şehrin nüfusu da değişime paralel olarak verilecektir. Nevşehir’in Damat İbrahim Paşa ile beraber Muşkara’dan Nevşehir’e dönüştüğü düşünülürse nüfusunun az olması tabiidir. Nevşehir’in nüfusu denilince 1831 ilk genel sayımında Nevşehir’le ilgili bilgi bulunmamakta yalnız Arapsun’un Müslüman nüfusu 4506 olarak verilmiştir(Karpat 2010: 73). Nevşehir ile ilgili aradan geçen elli yıl sonraki kayıtlar 1882 tarihine ait kayıtlara göre Nevşehir merkezinin nüfusu 11.122 Müslüman, 3526 Rum ve 184 Ermeni bulunmaktadır. Yine aynı tarihteki nüfus sayımında Nevşehir’de kazalarıyla beraber otuz iki bin Müslüman nüfus sayılmış buna karşılık altı bin beş yüz civarında Rum ve Nevşehir merkez’de çoğu gregoryen olmak üzere yüz seksen dört Ermeni nüfus olduğu Konya vilayeti salnamesinde zikredilmiştir(Kaya 2006: 199). Nevşehir’in 1899’daki nüfusu ise 10.972 Müslüman, 6.080 de değişik milletlerden olmak üzere gayrimüslim bulunmaktaydı(Şahin 2010: 66).

İncelenen dönemle ilgili bazı cami ve kiliselerle ilgili veriler dikkate alındığında Tanzimat sonrası Müslüman Türk halkının devlet nezdinde ortaya çıkan durumu daha iyi ortaya çıkmaktadır. Tanzimat’ın ilanından yaklaşık seksen yıl geriye gittiğimizde Nevşehir’de H. 1164/ M. 1750 tarihleri arasında yetmiş yakın cami ve bu camilerle ilgili

bilgilere rastlanmaktadır. Bunlar arasında bazı örnekler şu şekildedir: Nevşehir kazasına bağlı Ürgüp'te Tanrıvermiş oğlu Pir Mehmed evkafının bir hissesinin mütevelliiye ve altı hissesinin aynı kasabada Karamanoğlu İbrahim Bey Camii'nde cüzhan olan altı kişiye dağıtılarak aradaki ihtilafın giderilmesi istenilmektedir.¹ Burada konu mevcut bir caminin evkafının paylaşımı meselesidir. Belgelerdeki kayıtların hemen hemen tamamı bu şekilde yeni bir yapılaşma ve nüfus artışından dolayı ihtiyaç duyulduğu için yapılan bir cami değil olması gereken bazı işlerin ihtilafından dolayı ortaya çıkan sorunun yansımalarıdır.

Nevşehir'deki Müslüman nüfusun Tanzimat'a kadar kayıtlarda görülen yeni yaptırıldıkları cami bulunmamaktadır. İstisna sayılacaksa tek gelişmeye ilişkin yapı bir küçük mescidin camiye çevrilmesidir. Nevşehir kazasının Ortahisar karyesinde bulunan mescidin camiye çevrilmesi ve hitabet imamı olarak da İbrahim bin Mahmud'a verilmesi ile ilgilidir.²

Aynı tarihlerde yani Tanzimat Fermanı'ndan önceki seksen yıllık dönemde Rumlara ait kilise kayıtlarıyla ilgili ise sadece dört kayda rastlanmıştır. Bunlardan bazılarının içerikleri şu şekildedir: 1834 tarihli bir belgede Nevşehir'e yakın bir Rum köyünde bulunan kilise teftiş edilmek istenmiştir. Ancak Rumlar bu teftişin izinsiz olarak yapılamayacağını öne sürmüştür. Bunun üzerine konu İstanbul'daki Rum patriğine intikal etmiş ve konu araştırılmak üzere patriklikten emir gönderildiğine ilişkindir.³ Bir diğer belgede ise Nevşehir'de bulunan Rum kilisesinin kullanılmayacak kadar harap olduğu, yıkılmak üzere bulunduğu için tamiri hususunda padişah fermanının çıkarıldığı ve tamir edilebileceği ile ilgilidir.⁴

TANZİMAT FERMANI'NDAN SONRA NEVŞEHİR'DE RUMLAR'IN FAALİYETLERİ

a) Rumlar'ın Dini Faaliyetleri

Tanzimat Fermanı'ndan sonra ise hatta bir adım daha konuyu öteye taşıyıp İslahat Fermanı'ndan sonraki duruma bakacak olursak Rumlar'ın bölgede ve Nevşehir'de ne denli yoğun bir çalışma içinde oldukları anlaşılacaktır. Rumlar'ın kilise açmak ve tamir etmekle ilgili pek çok belgeye rastlamaktayız. Buradaki tarihleme 1255/1839 ve

¹ BOA, C. EV, 218/10869, 5 Z. 1174/ 8 Haziran 1761.

² BOA, HAT, 1607/62, 11 R. 1253/ 9 Aralık 1837.

³ BOA, C. ADL, 29/1729, 23 N. 1249/ 3 Şubat 1834.

⁴ BOA, C. ADL, 100/6013, 29 L. 1252/ 6 Şubat 1837.

1341/1922 tarihlerini kapsamaktadır. Rumlar'ın bu tarihler arasında nüfuslarının belirgin bir oranda artmamış olmasına rağmen kilise açma ve tamir etme konusundaki yoğun istekleri yalnızca ibadet özgürlüğü ile açıklanamayacak kadar belirgin bir alt yapılaşma faaliyetini gösterdiği kanaatindeyiz. Tanzimatın ilanından sonra özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra Nevşehir'de Rumlar'ın kilise ile ilgili yapmak istedikleri yeni kilise yapımı, tamir, yenileme, genişletme ve ibadet özgürlüğü gibi isteklerinin arttığı Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki kırka yakın belgeden anlaşılmaktadır.

Aynı dönem içerisinde ise cami ile ilgili belgelerde bir düşüş gözlenmiştir. İşin daha ilginç kısmı cami yaptırmak için halkın devlete muhtaç olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara da birkaç örnek vermek gerekirse durum şu şekildedir: Nevşehir kazasının Nar karyesindeki cami ibadet edilemeyecek derecede harap olmuş, halkın tamire gücü olmadığı ve caminin de vakfının bulunmaması sebebiyle tamirinin evkaf nezaretince yapılması kararlaştırılmıştır.⁵

Anılan dönemde Nevşehir'de Rumlar'ın kilise tamirinde ve yenilerinin yapımında Rum halk ve tüccarlarından büyük destek geldiği belgelerden anlaşılmaktadır. Nevşehir'in bir ticaret şehri olması dolayısıyla İstanbul'da da ticaret yapan kimi Nevşehirli peynir tüccarları Nevşehir'de yapılacak kilise ve mektepler için Stephan ve Nikola adlarında iki Rum bir dernek kurmuşlar ve elde ettikleri kârdan para aktarmak yolunu bulmuşlardı. Bu cemiyetin zaptiye nezaretince fark edilmesi üzerine anılan dernek kapatılmış ve toplanan paralar sahiplerine iade edilmiştir. Bu işi yapanlar hakkında da yasal işlem başlatılmıştır.⁶ Daha sonra elde edilen belgelerden anlaşıldığına göre bu dernek görülenden çok daha geniş faaliyet alanları içinde bulunmaktadır. Cemiyet Nevşehir'de uygun yerlerde kilise, okul ve benzeri yapılar için arsa bulmaya gerekirse satın almak üzere de faaliyet göstermiştir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla da cemiyet hükümetten gizli faaliyet gösterdiği gibi Rum patrik hanesinden de izinsiz faaliyet gösterdiğini iddia etmiştir.⁷ Rumların böyle kilise ve benzeri faaliyetlerinin İstanbul'daki Rum Patrikliğinin haberi olmadan nasıl yürütülebilir bu husus da Rumların faaliyetlerinin gizliliği ve çapı hakkında bilgi vermektedir.

⁵ BOA, BEO, 3110/233241, 17 C. 1325/ 28 Temmuz 1907.

⁶ BOA, DH. MKT, 1656/41, 16 M. 1307/ 12 Eylül 1889.

⁷ BOA, DH. MKT, 1687/106, 15 Ca. 1307/ 7 Ocak 1890.

b) Rumların Eğitim Faaliyetleri

Nevşehir’de Rumlar’ın kiliseye yardım etmek için İstanbul’da satılan peynirlerin kârından kiliseye ve okula yardım yapıldığını daha önce belirtmiştik. İstanbul’daki Rumlar’ın Nevşehir’deki Rum okullarının masraflarını çıkarmak amacıyla tüccarlar bir araya gelerek para topladıkları devletçe bilinmektedir. Yetkililer ise hedefleri sadece okul yardımı olan bir dernek ya da benzer örgüte ihtiyaç olmadığını eğer böyle bir yardıma ihtiyaç varsa bile bu yardımın Rumların zaten var olan dernekleriyle yapılabileceğini ifade etmiştir.⁸ Osmanlı hükümeti, İstanbul’da her hangi bir bölge için okul gibi iyi niyetli görünen bir faaliyet için para toplanmasını istememiştir. Çünkü hükümet, bu tarihlerde Nevşehir’de Ermeniler’in silah depoladıkları ve Sivas ve Yozgat civarlarında isyan çıkardıklarını bilmektedir. Rumların da ayrımcı hareketler içinde olduğunu fark ettiği için bu gibi işlerde toplanacak paraların silah teminine yol açacağını tahmin etmektedir. Nitekim Ermeniler arasında olduğu gibi Rumların da nüfuslarının çoğunluk olduğu yerlerde aktif oldukları anlaşılmaktadır(Kolbaşı 2011:227).

İstanbulu Rumlar’ın Nevşehir’deki Rum mekteplerine hem şehri yardımı bu sefer farklı bir yolla devam etmiştir. İstanbul’da Rum “Odeon Tiyatrosu”nda resmi izinle ruhsatlı olarak oynan oyunlardan Nevşehir’de bulunan Rum okullarının ihtiyaçlarını karşılamak için Para toplanmasına devletçe müsaade edilmiştir.⁹

NEVŞEHİR’DE ERMENİLERİN TANZİMAT SONRASI FAALİYETLERİ

Nevşehir’de Ermeni nüfusu Tanzimat’tan önce sayıca az olduğu için bizim incelediğimiz kaynaklarda Ermeniler hakkında bilgiler sınırlıdır. Ancak 1856 Islahat Fermanı’nın ilanından sonra durum değişmektedir. Ermeniler Nevşehir’deki faaliyetlerini kilise ve okuldan ziyade silahlanma alanında yoğunlaştırmışlardır. Osmanlı genelinde Ermeni terör örgütlerinin Türkleri yıldırma faaliyetlerine uygun olarak Nevşehir’de de Ermeniler’in ne denli aktif oldukları incelenen belgelerden anlaşılmaktadır. Ermeni kiliseleri Osmanlı devleti genelinde birer silah depoları haline gelmişti(Küçük 1997: 105). Ancak Nevşehir’de Ermeniler’in nüfuslarının az olması ve Rumlar’ın burada yoğun olarak yaşamaları ve “Yunancılık” faaliyeti içinde bulunmaları muhtemelen burada Ermeni faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Ermeniler tüm Osmanlı topraklarında olduğu gibi Orta Anadolu’daki silahlanma faaliyetinin Yeşilköy’de Patrik Nerses’in Rus orduları

⁸ BOA, DH. MKT, 386/11, 23 Z. 1312/ 17 Haziran 1895.

⁹ BOA, MF. MKT, 381/16, 13 Ş. 1315/ 7 Ocak 1898.

kumandanı ile görüşmesinin ardından arttığı bilinmektedir. Bu süreç yüzyılın sonuna doğru oldukça kesafet kazanmıştır. Sason isyanı ardından, 1895 tarihinde Maraş ve Zeytun isyanları çıktığı zaman Ermeniler doğuda olduğu gibi Orta Anadolu’da da ciddi bir askeri faaliyet gösterecek kuvvete erişmişlerdi. Örneğin Kastamonu, Sivas, Konya ve Ankara vilayetlerine şukka yani mektup gönderilerek Ermenilerle ilgili konuya “kemal-i dikkat” gösterilmesi istenmiştir. Bahsi geçen yazıda Nevşehir kazasıyla Ürgüp dolaylarında, Sivas köylerinde Sivas Ermeni halkının elinde silahların mevcut olduğunun “kemal-i ihtimamla” araştırılarak silahların nerelerde depolandığı tespit edilmeli ve ayrıntılı olarak bildirilmesi istenmektedir.¹⁰ Belgenin ikinci sayfasında silah depolandığı hakkında kesin bilgilere ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Kastamonu vilayetine ve Dâhiliye Nezareti’ne ortak olarak yazılan bu belgede Kayserili olup Bolu ve Kastamonu’da hayvan alıp satan Agop adlı bir Ermeninin itirafları yer almaktadır. Ermeni politikasının bu bölgeleri almak olduğunu ancak bir Müslümanın kendilerini ihbar ettiğini, Nevşehir ve Ürgüp, Talas ve Sivas köyleri dolaylarında faaliyet gösterdiklerini belirtmiştir. Silah olarak da Martini Henry tüfekleri depoladıklarını itiraf etmiştir. Nevşehir ile ilgili incelenen belgelerde de yukarıda izah edilen durumu pekiştirecek farklı belgeler de mevcuttur. Yıldız sarayı hümayunundan Konya velayetine gönderilen şukkanın Nevşehir’le ilgili bölümünde Nevşehir’de Ermeniler’in develerle kaçırdığı silahların yakalandığı belirtilmiştir. Bu hususla ilgili belgede üç deve yükü cephanenin ihbar ile yakalandığı bilgisi verilmektedir.¹¹

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun ilan ettiği Tanzimat Fermanı, devletin genel yapısını ve kuruluşta ortaya koyduğu dengeleri bozmuştur. Müslüman halk devletin temel dayanağı durumundayken Tanzimat Fermanı ve ardından ilan edilen Islahat Fermanıyla dengeler gayri Müslimler lehine dönmüştür. Onları Avrupa devletleri desteklemiş ve Müslümanlar gittikçe ötelenmeye başlamıştır.

Devletin bu genel politikası şehirlere de yansımış, Müslüman halk hem devletten alması gerektiği kadar destek alamamış, hem de ekonomik şartlar ve savaşlar sebebiyle durumları giderek kötüleşmiştir. Bu durumun şehirlere de aynı olduğu görülmektedir.

¹⁰ BOA, DH. MKT, 2062/59, 29 Za. 1310/ 14 Haziran 1893, 2 varak.

¹¹ BOA, YPRK. UM, 29/12, 03 B. 1311/ 10 Ocak 1894, 3 varak.

KAYNAKÇA:

Osmanlı Arşiv Belgeleri

- BOA, C. EV, 218/10869, 5 Z. 1174/ 8 Haziran 1761.
BOA, HAT, 1607/62, 11 R. 1253/ 9 Aralık 1837.
BOA, C. ADL, 29/1729, 23 N. 1249/ 3 Şubat 1834.
BOA, C. ADL, 100/6013, 29 L. 1252/ 6 Şubat 1837.
BOA, BEO, 3110/233241, 17 C. 1325/ 28 Temmuz 1907.
BOA, DH. MKT, 1656/41, 16 M. 1307/ 12 Eylül 1889.
BOA, DH. MKT, 1687/106, 15 Ca. 1307/ 7 Ocak 1890.
BOA, DH. MKT, 386/11, 23 Z. 1312/ 17 Haziran 1895.
BOA, MF. MKT, 381/16, 13 Ş. 1315/ 7 Ocak 1898.
BOA, DH. MKT, 2062/59, 29 Za. 1310/ 14 Haziran 1893, 2 varak.
BOA, YPRK. UM, 29/12, 03 B. 1311/ 10 Ocak 1894, 3 varak.

Kitap ve Makaleler

- Bozkurt, Gülnihal(1996). *Batı Hukukunun Türkiye 'de Benimsenmesi*, Ankara, TTK Yayınları.
- Karal, Enver Ziya(2000). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, Ankara, TTK yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830- 1914*, İstanbul, Timaş yayınları.
- Kaya, Mehmet(2006)“XX. Yüzyıl Başlarında Niğde Sancağı'nın Nüfusuna Dair” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss. 193-207.
- Kolbaşı, Ahmet (2011). *1892-1893 Ermeni Yafta Olayları*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Abdurrahman (1997). *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak yayınları, Ankara.
- Şahin, İlhan Şahin(2010). “Nevşehir”, *DVİA*, ss. 64-67.